

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКИ ФАКУЛТЕТ

Евалуација финансијског агента
користећи велики језички модел
као судију

Дипломски рад

Ментор
проф др. Милош Цветановић

Студент
Алекса Рачић, 2023/3001

Београд, септембар 2025

Садржај

1	Увод	2
1.1	Значај финансијских текстуалних података	2
1.2	НЛП и велики језички модели мењају анализу финансија	2
1.3	Улога 10-К извештаја као кључних финансијских докумената	3
1.4	Циљ рада	4
2	Архитектура великих језичких модела	5
2.1	Неуронске мреже	5
2.1.1	Неурон	5
2.1.2	Потпуно повезане неуронске мреже	6
2.1.3	Софтмакс (<i>softmax</i>)	7
2.2	Архитектура трансформера	7
2.2.1	Токенизација	7
2.2.2	Векторска репрезентација токена	8
2.2.3	Механизам пажње	8
2.2.4	Скалирана пажња заснована на скаларном производу	9
2.2.5	Механизам пажње са више глава	10
2.2.6	Трансформер	11
2.3	Архитектура великог језичког модела	12
2.3.1	Врсте великих језичких модела	13
2.3.2	Ограничења великих језичких модела	13
2.4	Контекст у великим језичким моделима	14
2.4.1	Манипулисање контекстом путем изградње упита	14
2.4.2	Генерисање са допунским преузимањем	15
3	Подаци	17
3.1	Преглед базе података EDGAR	17
3.1.1	Најчешће врсте извештаја доступних на EDGAR-у	17
3.2	Преглед форме годишњег извештаја 10-К	18
3.2.1	Садржај и структура извештаја Форма 10-К	18
3.3	Скуп података за тестирање - FinanceBench	20
3.3.1	Типови питања и композиција	20
4	LLM базирани агент: основни модел и имплементација	22
4.1	Основни модел	22

Увод

1.1 Значај финансијских текстуалних података

Савремени финансијски екосистем генерише огромну количину текстуалних података — од вести у реалном времену и аналитичких извештаја до регулаторних пријава и објава на друштвеним мрежама. Ови неструктурирани текстови носе кључне увиде о тржишним условима и основама пословања компанија, који често утичу на перцепцију и одлуке инвеститора.

Процењује се да најмање 80% свих данашњих података чине неструктурирани подаци, што обухвата и наведене финансијске текстуалне токове [1]. Суочавање са овим таласом информација постало је озбиљан изазов: огроман број дневних финансијских вести и извештаја једноставно је немогуће да било који човек у целости прочита и обради.

Важни детаљи лако могу промаћи када су аналитичари затрпани документима од стотину страница или непрекидним током вести. Због тога је неопходно развијати алате и технике који помажу разумевању и извлачењу увида из великих количина финансијског текста.

Ефикасна анализа ових текстуалних извора критична је не само за инвеститоре и аналитичаре који желе да доносе информисане одлуке, већ и за регулаторе и истраживаче који се ослањају на квалитативне информације које сирови квантитативни подаци не могу да обухвате.

1.2 НЛП и велики језички модели мењају анализу финансија

Напредак у машинском учењу, а посебно у обради природног језика (НЛП), драматично је променио начин на који финансијска индустрија обрађује текстуалне податке.

НЛП омогућава рачунарима да тумаче и уносе структуру у неструктуриран текст, претварајући квалитативне информације у квантитативне сигнале или сажетке који су знатно лакши за анализу.

На пример, задаци који би за човека били изузетно временски захтевни — преглед хиљада новинских чланака ради процене сентимента, читање транскрипата позива поводом зарада ради идентификације кључних тема, или поређење језика у више годишњих извештаја — сада се могу обавити у релативно кратком времену.

НЛП алати могу брзо да обраде масивне количине текста како би уочили трендове, измерили сентимент и истакли потенцијалне ризике, суштински претварајући људски језик у примењива сазнања [2].

Кроз рударење и анализу великих текстуалних корпуса, савремени НЛП системи помажу у подршци пословним процесима, откривању макроекономских сигнала и побољшању доношења одлука у финансијским институцијама [3].

Велики скок у способностима НЛП-а донели су велики језички модели (LLM). То су дубоки модели тренирани на огромним корпусима текста, који омогућавају висок ниво разумевања језика и генерисања текста.

Модели попут GPT-4 показали су изузетну дубину разумевања, у стању да интерпретирају нијансе финансијског језика и контекста након обуке на великим скуповима текстова [2].

За разлику од ранијих НЛП система који су често захтевали специфично дотренирање за сваки задатак, LLM-ови могу да решавају широк распон задатака уз минимално или без додатног тренирања, захваљујући општем језичком и светском знању које су усвојили.

У финансијском домену ови модели могу да произведу организоване, експертске анализе сложених докумената, идући даље од површинске читљивости ка разумевању суптилних детаља и доменске терминологије [3].

Један упит LLM-у може да да сажетак годишњег извештаја од 100 страница или одговори на детаљна питања о његовом садржају, практично симулирајући рад искусног финансијског аналитичара.

1.3 Улога 10-К извештаја као кључних финансијских докумената

Међу бројним текстуалним изворима у финансијама, годишњи 10-К извештаји које подносе америчке јавне компаније издвајају се као посебно важни и информативни. Комисија за хартије од вредности САД (SEC) налаже да компаније поднесу 10-К, свеобухватне годишње извештаје који дају детаљан приказ финансијских резултата и пословних активности фирме [3]. Типичан 10-К садржи ревидиране финансијске извештаје, уз опширне наративне сегменте у којима се разматрају пословни модел и стратегија, тржишни услови, фактори ризика. У суштини, он пружа холистичну и структурирану слику рада и планова компаније. Кључно је да ова документа укључују и квалитативне

информације — попут објашњења стратегије и процена ризика — које квантитативне метрике саме по себи не могу да ухвате.

Ипак, 10-К извештаји су озлоглашено обимни и сложени, често имајући стотине страница густог текста, правне терминологије и индустријског жаргона. То их чини тешким за тумачење [3]. Неструктурирана природа наратива отежава проналажење конкретних информација или упоредивост између компанија. Применом техника НЛП-а на 10-К извештајима могу се аутоматски извући корисни увиди и обрасци који би другачије тешко били уочени [3].

1.4 Циљ рада

Као одговор на наведене изазове и могућности које пружају савремени NLP алати, овај рад је усмерен на развој и евалуацију финансијског агента заснованог на великом језичком моделу (LLM). Конкретно, користимо LLM опште намене уз конструисање контекста како бисмо омогућили агенту да обрађује сложене финансијске документе. Поред самог агента, уводимо и иновативан приступ процене његове успешности: други LLM служи као судија који оцењује и анализира одговоре агента по критеријумима тачности и квалитета.

Архитектура великих језичких модела

2.1 Неуронске мреже

2.1.1 Неурон

У контексту неуронских мрежа, неурон представља основну јединицу обраде информација [4]. Он симулира рад људског неурона у мозгу. Графички изглед једног неурона је приказан на слици 2.1. Сваки неурон прима улазне сигнале $x_0, x_1 \dots x_N$, обрађује их, и издаје излазни сигнал y .

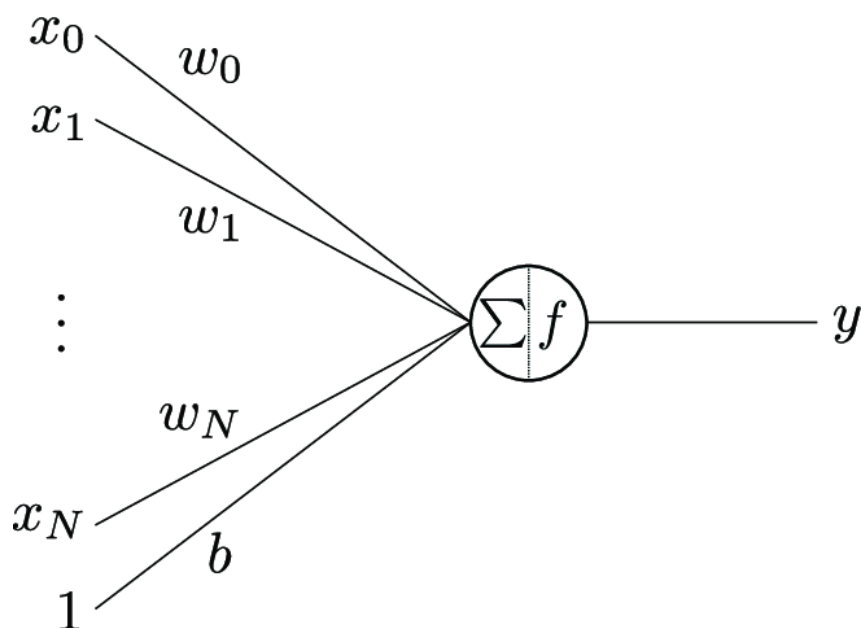
Тежине (енг. *weights*) $w_0, w_1 \dots w_N$ представљају параметре који се користе за модификацију улазних података прослеђених неурону. Сваки улаз у неурон је помножен са одговарајућом тежином. Тежине утичу на значајност улазних података и одређују њихову улогу у формирању излаза неурона. Процес учења у неуронским мрежама, познат као обука, састоји се из ажурирања и промене тежина како би мрежа најбоље моделовала жељени задатак.

Збир улаза помножених са тежинама сигнала се прослеђује активационој функцији f . Коришћењем активационих функција, неуронске мреже су у могућности да моделирају нетривијалне односе између улазних и излазних података. Овај излазни сигнал затим служи као улаз за следећи слој неурона у мрежи.

Пристрасност (енг. *bias*) је додатни параметар који се користи за прилагођавање излаза неурона. Тежина којом пристрасност утиче на активациону функцију је одређена тежином b .

Математички израз како тежине, улази и пристрасност утичу на излазни сигнал је дат једначином 2.1.

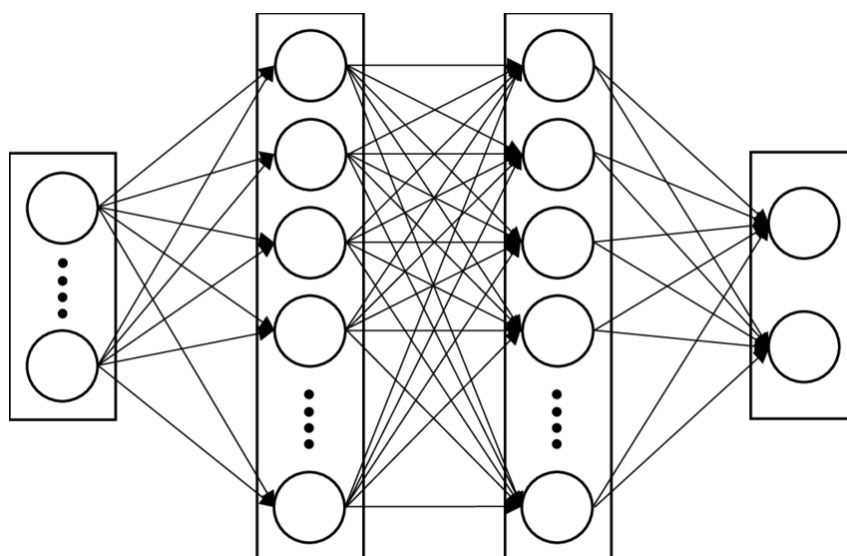
$$y = f \left(\sum_{i=1}^n w_i x_i + b \right) \quad (2.1)$$

Слика 2.1: Графички приказ једног неурона [5]

2.1.2 Потпуно повезане неуронске мреже

Потпуно повезане неуронске мреже (ППНМ) (енг. *Fully Connected Neural Networks*) су скуп повезаних неурона описаних у 2.1.1. Састоји се од више слојева, први слој се назива улазни слој, а последњи слој се назива излазни слој. Сви остали слојеви се називају скривени слојеви (енг. *hidden layer*). На слици 2.2 је графички приказана неуронска мрежа која има 2 скривена слоја. Сваки слој може да има произвољан број неурона, а неуронска мрежа може да има произвољан број скривених слојева. Мењајући архитектуру, односно број неурона у једном слоју и број слојева се мења моћ мреже и комплексност задатка који мрежа може да решава.

Слика 2.2: Графички приказ потпуно повезане неуронске мреже [6]

ППНМ прима само децималне бројеве као улаз и битно је да приликом тренирања и предикције да исте вредности атрибута улазних података улазе у потпуно повезану мрежу на исти улаз. Овакав тип мреже се најбоље показао на проблемима класификације [7].

2.1.3 Софтмакс (*softmax*)

Софтмакс функција се често користи у неуралним мрежама за решавање задатака класификације, као и за генерисање расподеле вероватноћа излаза из мреже. Она трансформише излаз тако да све вредности излаза леже у интервалу између 0 и 1 и да се сума свих вредности излаза једнака 1. Формално, софтмакс функција је дефинисана у изразу 2.2 за вектор излаза Z :

$$\text{softmax}(z)_i = \frac{e^{z_i}}{\sum_{j=1}^N e^{z_j}} \quad (2.2)$$

Где:

- z је вектор излаза модела за сваку од N класа.
- e представља експоненцијалну функцију (елемент по елемент).
- i је индекс класе за коју рачунамо вероватноћу.

2.2 Архитектура трансформера

2.2.1 Токенизација

Трансформери раде над дискретним секвенцама токена уместо над сировим текстом, па је први корак токенизација – разлагање текста на атомске јединице (токене) које чине улаз модела. Савремени модели трансформера често користе токенизацију на нивоу подсегмената (eng. *subword*) како би постигли отворени речник, што значи да се свака реч може представити као секвенца подсегмената токена. Распрострањен *subword* метод је Кодирање парова бајтова (енг. Byte Pair Encoding - BPE), алгоритам за компресију података прилагођен раду са текстом. Првобитно га је представио Gage (1994) за компресију, а касније су га на сегментацију речи применили Sennrich и сар. (2016) [8, 9]. Алгоритам итеративно спаја најфреквентнији пар симбола у корпусу, додајући тако насталу целину као нови токен. Понављањем спајања, BPE гради речник уобичајених подсегмената; на пример, ретка реч „nationalism” може се поделити на подсегменте „nation@@” и „alism” (са „@@” као ознака за поделу) на основу фреквенције. Овај процес даје речник фиксне величине састављен од подсегмената које постижу баланс између грануларности на нивоу карактера и холизма на нивоу речи. Теоријска улога

токенизације је да ограничи улазни простор на управљив скуп симбола, а да притом сачува могућност да се од тих симбола конструише било која реч.

2.2.2 Векторска репрезентација токена

После токенизације, сваки токен се трансформише у континуалну векторску репрезентацију (енг. *Embedding*). Теоријска улога векторске репрезентације је да омогући моделу да у наученом векторском простору мери семантичке и синтаксичке сличности између токена. Формално, овај слој се може посматрати као табела претраге – нпр. матрица $\mathbf{E} \in \mathbb{R}^{|V| \times d}$, где је $|V|$ величина речника, а d димензија скривеног слоја модела. Сваки токен t_i мапира се на d -димензионални вектор $\mathbf{x}_i = \mathbf{E}[t_i]$. Ови вектори су параметри који се добијају обучавањем модела, иницијално насумични или претходно тренирани, и оптимизују се током обуке модела да би кодирани корисне лингвистичке информације. Код трансформера, вектори су обично величине d_{model} и скалирају се са $\sqrt{d_{\text{model}}}$ при иницијализацији како би им се величина задржала у разумним границама [10].

Важно обележје корака векторске репрезентације је додавање позиционог кодирања. За разлику од рекурентних мрежа, трансформер нема урођено поимање редоследа речи, па се позиционе информације морају експлицитно увести. Решење које предлажу Vaswani и сар. је да се сваком позиционом векторском репрезентацијом токена дода позициони вектор [10]. Ова позициона кодирања су фиксна и дефинисана су помоћу синусоидалних функција различитих фреквенција [10]. Конкретно, за позицију pos (нумерисану од 0) и индекс димензије i , кодирање је:

$$\text{PE}(pos, 2i) = \sin\left(\frac{pos}{10000^{2i/d_{\text{model}}}}\right), \quad \text{PE}(pos, 2i + 1) = \cos\left(\frac{pos}{10000^{2i/d_{\text{model}}}}\right) \quad (2.3)$$

где је d_{model} димензионалност ембединга [10]. Ова наизменична синус-косинус формулација производи позиционе векторе јединствене за сваку позицију и који кодирају релативна растојања. Позиционо кодирање $\mathbf{p}_i$ се додаје вектору токена $\mathbf{x}_i$ како би се добила коначна улазна репрезентација $\mathbf{z}_i = \mathbf{x}_i + \mathbf{p}_i$ која се уводи у трансформер. Због тога модел може да разликује позиције токена и учи односе који зависе од редоследа, а да и даље ради над континуалним векторским репрезентацијама.

2.2.3 Механизам пажње

Према научном раду [10], функција пажње (енг. *Attention head*) се може описати као пресликавање упита и скупа парова кључа и вредности у излазни вектор, при чему су упит, кључеви, вредности и излаз сви вектори. Излаз се израчунава као тежинска сума вектора вредности, а тежина сваке вредности добија се из функције компатибилности

између упита и одговарајућег кључа.

2.2.4 Скалирана пажња заснована на скаларном производу

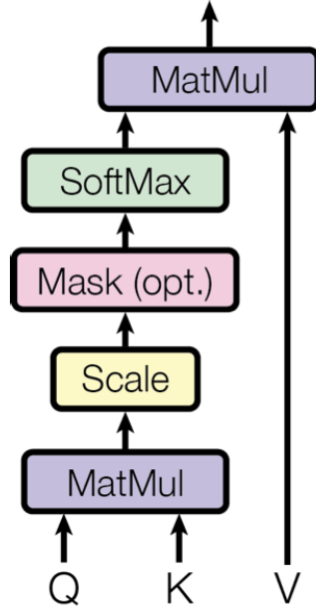
Скалирана пажња заснована на скаларном производу (енг. *Scaled Dot-Product Attention*) је механизам који омогућава моделу да одмери утицај различитих токена при израчунавању репрезентација за следећи слој. У трансформеру, основна јединица је глава пажње са скалираним скаларним производом. Теоријска улога једне главе пажње је да израчуна тежинску комбинацију вектора вредности за сваку позицију, где су тежине одређене паровним сличностима између упита и скупа кључева. Свака глава пажње ради над три скупа вектора: упити (Q), кључеви (K) и вредности (V), димензија d_k , d_k и d_v (често $d_v = d_k$) редом. У интроспективној пажњи (енг. *self-attention*), језгру трансформер слојева, упити, кључеви и вредности долазе из исте секвенце, што омогућава моделу да обрађујући дату позицију „обрати пажњу“ на друге позиције у секвенци. Механизам пажње израчунава меру компатибилности између сваког упита и сваког кључа помоћу скаларног производа $Q \cdot K^T$ [10]. Резултат се затим скалира са $\frac{1}{\sqrt{d_k}}$ и нормализују *softmax*-ом како би се добиле тежине пажње. Излаз главе пажње је тежинска сума вектора вредности, користећи те нормализоване тежине. Математички, за скуп Q , K и V , глава пажње даје:

$$\text{Attention}(Q, K, V) = \text{softmax}\left(\frac{Q K^T}{\sqrt{d_k}}\right) V \quad (2.4)$$

како су увели Vaswani и сар. [10]. Сваки ред матрице $\text{softmax}\left(\frac{Q K^T}{\sqrt{d_k}}\right)$ представља расподелу вероватноће над свим кључевима за одређени упит, показујући колико пажње (значаја) упит поклања вредности сваког кључа. Добијена тежинска сума даје контекстни вектор за сваки упит, тј. излаз пажње који кодира информације агрегиране из свих позиција, пристрасно у корист оних релевантних за позицију упита.

Скалирање са $\frac{1}{\sqrt{d_k}}$ је кључан теоријски детаљ. Без њега, скаларни производи $Q K^T$ расту по величини са већим d_k , што може да доведе тога да *softmax* обрати пажњу на само један токен игноришићи остале. Скалирањем скаларних производа инверзним квадратним кореном димензије кључа, вредности које улазе у *softmax* остају умерене чак и кад d_k расте, што емпиријски води стабилнијем учењу [10, 11]. У пракси, употреба скалиране пажње са скаларним производом у трансформеру обезбедила је једноставнију и бржу имплементацију пажње без жртвовања перформанси [10]. Свака глава пажње стога излази секвенцу вектора (по један по улазној позицији) који мешају информације са свих позиција, фокусирајући се на оне процењене као релевантне датом упиту.

Архитектура механизма пажње је приказана на слици 2.3.

Слика 2.3: Архитектура скалиране пажње засноване на скаларном производу

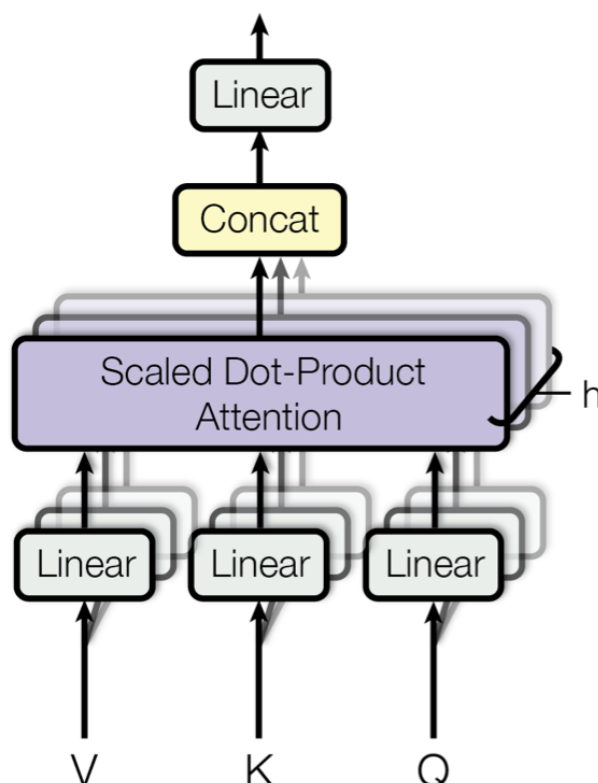
2.2.5 Механизам пажње са више глава

Иако једна глава пажње може да извуче један скуп односа преко секвенце, трансформер користи механизам пажње са више глава (енг. *Multi-Head Attention*) како би моделу омогућио да паралелно обрађа пажњу на више аспеката података. Идеја је да постоји више независних глава пажње (рецимо h глава), свака са сопственим линеарним трансформацијама за упите, кључеве и вредности. Улаз у слој вишеглаве пажње се прво пројектује у h различитих подпростора помоћу h научених линеарних пројекција: за сваку главу i имамо матрице пројекција W_i^Q , W_i^K , W_i^V које мапирају оригиналне d_{model} -димензионалне упите, кључеве и вредности у d_k -димензионе Q_i , K_i , V_i . Типично се бира $d_k = d_{\text{model}}/h$ тако да је укупна рачунања преко h глава упоредива са једном „великом“ главом по димензионалности. Свака глава i затим изводи скалирану пажњу са скаларним производом у свом пројектованом подпростору, дајући излазну матрицу $\text{head}_i = \text{Attention}(Q_i, K_i, V_i)$ димензије $n \times d_v$ (за n улазних позиција). Излази h глава се конкатенирају (дуж димензије карактеристика), па се кроз завршну линеарну пројекцију W^O (облика $h \cdot d_v$ на d_{model}) поново комбинују информације. У формулном облику, ако i -ти излаз главе означимо као head_i , излаз вишеглаве пажње је:

$$\text{MultiHead}(Q, K, V) = \text{Concat}(\text{head}_1, \text{head}_2, \dots, \text{head}_h) W^O \quad (2.5)$$

где је $\text{head}_i = \text{Attention}(QW_i^Q, KW_i^K, VW_i^V)$ за $i = 1, \dots, h$ [10]. Ова архитектура (слика 2.4) ефективно покреће h одвојених слојева пажње у паралели [10]. Теоријска

предност вишеглаве пажње је у томе што свака глава може да учи да се фокусира на различите обрасце или односе у подацима.

Слика 2.4: Архитектура механизма пажње са више глава

2.2.6 Трансформер

У пуном енкодер–декодер Трансформеру (енг. *Transformer*), изворна секвенца се најпре токенизује, ембедује и проширује позиционим кодирањем, након чега пролази кроз стек енкодера од N идентичних слојева. Сваки слој енкодера примењује:

1. механизам интроспективне пажње (*self-attention*) која омогућава свакој позицији да обраћа пажњу на све остале у извору
2. позиционо-локални, по елементима, потпуно повезан (*feed-forward*) слој

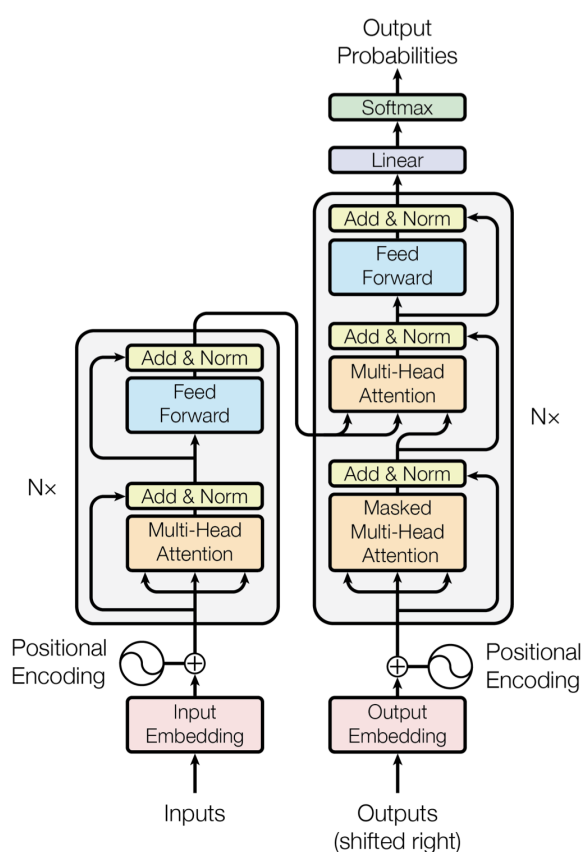
оба подслеја су обавијена резидуалним („Add”) везама и нормализацијом слоја („Norm”). Активности вршног слоја енкодера N представљају контекстом богате репрезентације које делују као меморија са адресирањем по садржају за декодер. Декодер конзумира на десно померену циљну секвенцу са сопственом векторском репрезентацијом и позиционим кодирањем. Сваки слој декодера садржи:

1. маскирану самопажњу, са каузалном (троугластом) маском тако да позиција t не може да види токене $> t$

2. енкодер–декодер *cross-attention*, где упити декодера претражују меморију енкодера N (кључеве/вредности), омогућавајући ослањање на извор
3. *feed-forward* мрежу

и овде резидуалне путање и нормализација слоја стабилизују оптимизацију и очувавају сигнал. Слагање слојева даје хијерархијску композицију: нижи слојеви хватају локалне синтаксичке сигнале, док виши кодирају семантичке односе, при чему механизам пажње са више глава расподељује ове улоге по главама. Коначна стања декодера пролазе кроз линеарну пројекцију и *softmax* (енг. *softmax*) ради добијања вероватноћа наредног токена.

Графички приказ архитектуре трансформера је приказана на слици 2.5.

Слика 2.5: Архитектура трансформера

2.3 Архитектура великог језичког модела

Велики језички модели (ВЈМ) (енг. *Large Language Models - LLM*) заснивају се на трансформер архитектури [10]. ВЈМ је веома дубока хрпа трансформер слојева, при чему сваки слој садржи вишеглаву пажњу и *feed-forward* подслојеве. Ова архитектура омогућава

моделу да одмерава релевантност сваке речи (токена) у улазу у односу на све друге речи, хватајући далекосежне зависности у тексту. Пошто трансформер обрађује речи паралелно, може да се скалира на веома велике величине модела и ефикасно рукује дугим секвенцама [10].

2.3.1 Врсте великих језичких модела

Иако основни трансформер блок остаје језгро, ВЈМ-ови типично имају огроман број параметара распоређених преко многих слојева. На пример, модел GPT-3 компаније OpenAI садржи 175 милијарди параметара и користи 96 трансформер слојева у конфигурацији само-декодера [12]. Сваки слој у GPT-3 има бројне главе пажње (96 глава по слоју) које раде паралелно, што омогућава моделу да прати различите аспекте улазног текста [12].

Упркос својој величини, архитектура већине ВЈМ-а може се категоризовати у неколико основних типова:

- **само-декодерски модели** (попут серије GPT и Meta-иног LLaMA) који генеришу текст предвиђајући следећи токен
- **само-енкодерски модели** (попут BERT-а) намењени задацима разумевања и анализе
- **енкодер-декодер модели** (попут T5) погодни за секвенца-у-секвенцу задатке (превођење, сажимање итд.) [10, 13]

Општенаменски ВЈМ који се користе у чет-ботовима и креативном генерисању текста обично су трансформери само-декодерског типа, претходно тренирани да настављају текст. У свим случајевима, међутим, оквир самопажње трансформера је кичма која омогућава овим моделима да из података науче сложене језичке обрасце и семантику [10]. Резултат је архитектура која, када се скалира, може да испољи изненађујуће богате способности разумевања и генерисања језика.

2.3.2 Ограничења великих језичких модела

Однос између дужине контекста и механизма пажње трансформера је директан. Механизам интроспективне пажње омогућава сваком токenu да обрати пажњу на све друге токене у улазу, што је начин на који модел интегрише контекст. Али то има цену: пажња има квадратну сложеност у односу на дужину секвенце. Другим речима, удвостручавање прозора контекста може да учетворостручи потребно рачунање за пажњу [10, 13]. Зато је дужина контекста дуго имала практична ограничења – обрада веома дугих секвенци је спора и захтева много меморије. Тренутни ВЈМ-и се претежно тренирају на релативно кратким исечцима текста (нпр. неколико хиљада токена), што такође значи да можда природно не уче зависности у веома дугим текстовима [13].

2.4 Контекст у великим језичким моделима

У ВЈМ-а, контекст се односи на улазни текст који се моделу пружа и на који се модел условљава да би генерисао одговор. То чини ефективну радну меморију модела, ограничену прозором контекста одређене дужине мерене у токенима, што ограничава колико текста модел може одједном да разматра [14]. Све инструкције задатка, позадинске информације и историја конверзације морају бити кодиране у овом контексту, јер LLM-ови током инференције не уче активно нове информације – уместо тога, генеришу излазе искључиво на основу образаца у датом упиту и својих тренираних параметара [14]. Другим речима, све што модел треба да зна или да уради за дати упит мора бити обезбеђено у улазном контексту у тренутку извршавања. Већи прозор контекста зато омогућава да се укључи више информација или дужи дијалог, помажући моделу да током дугих интеракција производи кохерентне и релевантне одговоре [14]. Међутим, преоптерећивање контекста има мане: повећава рачунање и трошак, а модели могу тешко да уче релевантне детаље ако је промпт предугачак или има велики шум [15]. Истраживања показују да ВЈМ-и често испољавају пристрасности првенства и свежине – теже да се фокусирају на информације на почетку или крају прозора контекста више него на оне у средини [15]. Ово сугерише да редослед и позиционирање садржаја у промπτу могу утицати на перформансе модела, што је важна напомена при изради ефективних упита [15].

2.4.1 Манипулисање контекстом путем изградње упита

Пошто је понашање ВЈМ-а у потпуности вођено улазним текстом, могуће је манипулисање контекстом како би се модел усмерио ка различитим задацима и одговорима. Ова пракса је позната као промпт инжењеринг (енг. *Prompt engineering*): формулисање правих инструкција или примера у промπτу да би се изазвао жељени излаз модела. Уместо ажурирања параметара модела, промпт инжењеринг „програмира“ модел природним језиком. Промптови могу бити једноставни – инструкција или питање – или сложени, са структурираним уносом који садржи више примера и ограничења. На пример, може се испред текста додати инструкција као што је „Преведи следећи текст на француски:“ или „Сажми кључне тачке из овог чланка.“ да би се задатак усмерио [16]. Ова способност извођења задатака по примеру у контексту, без додатног тренирања модела, обележје је модерних ВЈМ-а и често се назива учење у контексту (енг. *in-context learning*) [16].

Технике манипулисања контекстом укључују:

- **Zero-Shot промптовање:** Пружање само инструкције или питања, ослањајући се на стечено знање модела за одговор (нпр. „Објасни зашто је небо плаво.“) [16].

- **Few-Shot промптовање:** Давање неколико примера питање–одговор или демонстрација пре стварног упита, да би се моделу показало како да одговара. Ово помаже да се активирају релевантни обрасци из предтренинга путем примера [16].
- **Chain-of-Thought промптовање:** Инструкција моделу да резонује кроз проблем корак–по–корак (често додавањем „Хајде да размишљамо корак по корак“) ради побољшања тачности у сложенем резонувању [16].
- **Промптовање улогом:** Додавање контекста који уоквирује ко је модел или стил одговора (нпр.: „Ти си стручни медицински асистент. Одговори на питање уз клиничке доказе.“) [16].

Стратешким обликовањем контекста овим методама, из истог модела могу се откључати широки опсези способности – од писања кода до одговарања на финансијска питања – без промене самог модела [16].

2.4.2 Генерисање са допунским преузимањем

Иако се промпт дизајном може боље искористити оно што ВЈМ већ зна, постоје ситуације када су потребне информације које модел не зна. Генерисање са допунским преузимањем (енг. *Retrieval-Augmented Generation* – RAG) је техника која ово ограничење превазилази увођењем спољног извора знања у контекст који се даје моделу [17]. У овом приступу, систем најпре шаље упит ка бази знања или корпусу докумената да дохвати релевантне пасусе, а затим проширује промпт тим преузетим пасусима као додатним контекстом [17]. LLM се затим условљава овим обogaћеним контекстом да би генерисао одговор [17]. То ефективно опрема модел динамичком, непараметарском меморијом: уместо да се ослања само на оно што је у његовим фиксним параметрима, модел може да користи ажурне информације довучене у тренутку упита [17].

Оваквим проширивањем контекста може значајно да се побољша учинак на задацима који захтевају знање. На пример, показано је да је RAG модел достигао добре резултате на бенчмарцима за отворене и доменске задатке са структуром питање–одговор тако што је за сваки упит преузимао релевантне исечке са Википедије [17, 18]. Поред тога, ажурирање знања модела више не захтева скупо поновно тренирање – довољно је освежити или проширити спољну базу знања, а механизам за преузимање ће довести нове информације у контекст модела [17].

Важно је уочити однос између генерисања са допунским преузимањем и величине прозора контекста ВЈМ-а [19]. Када би се, хипотетички, цела база знања или многи документи могли сместити у промпт, модел би у теорији могао директно да приступи свим тим информацијама без засебног корака преузимања [19]. Ипак, постоје практични изазови: веома велики контексти носе велике трошкове и могу довести до превеликог шума у контексту [15, 19]. Стога ова техника постаје веома релевантна, нарочито за упите

који захтевају прецизно издвајање мале количине релевантног знања из огромног корпуса или за праћење најновијих информација као што је случај са финансијским извештајима.

Подаци

3.1 Преглед базе података EDGAR

Програм електронског прикупљања, анализе и повлачења (енг. *Electronic Data Gathering, Analysis, and Retrieval* - EDGAR) је примарна база података Комисије за хартије од вредности Сједињених Америчких Држава (SEC) за финансијске пријаве. Све јавне компаније дужне су да своје изјаве, периодичне извештаје и друге обрасце за обелодањивање података подносе путем EDGAR-а, уместо папирних пријава. EDGAR ове пријаве чини бесплатно доступним јавности, омогућавајући инвеститорима да преузимају и претражују хиљаде докумената компанија и фондова. Поред корпоративних пријава, EDGAR такође садржи обелодањивања и других субјеката као што су узајамни фондови, берзански трговани фондови (ETF-ови), варијабилне ануитете и инсајдери, чиме се унапређује транспарентност америчких финансијских тржишта.

3.1.1 Најчешће врсте извештаја доступних на EDGAR-у

EDGAR организује пријаве према стандардизованим типовима образаца. Кључни извештаји доступни у бази EDGAR укључују:

- **Образац 10-К (енг. *Form 10-K*) (Годишњи извештај):** Свеобухватан годишњи извештај који америчке јавне компаније морају да поднесу након завршетка сваке фискалне године. Форма 10-К садржи ревидиране годишње финансијске извештаје, дискусију о пословању компаније и материјалним факторима ризика, као и менаџментову дискусију и анализу финансијских резултата за годину.
- **Образац 10-Q (енг. *Form 10-Q*) (Квартални извештај):** Краћи извештај који се подноси за фискални квартал. Форма 10-Q укључује кварталне финансијске извештаје, ажурирања о свим значајним променама или материјалним ризицима од последњег 10-К/10-Q.
- **Образац 8-К (енг. *Form 8-K*) (Текући извештај):** Извештај који се подноси ради обелодањивања великих корпоративних догађаја у реалном времену, уместо че-

кања на наредни 10-Q или 10-K. Компаније подносе 8-K кад год се догоде значајни догађаји које акционари треба да знају.

3.2 Преглед форме годишњег извештаја 10-K

Образац 10-K је годишњи извештај који прописује SEC и који америчке јавне компаније подносе, а нуди детаљну слику финансијског стања и пословних активности компаније током претходне године. 10-K укључује темељан опис пословних операција компаније, дискусију о ризицима са којима се компанија суочава, и ревидиране финансијске резултате за фискалну годину. Менаџмент компаније такође пружа анализу и контекст за финансијске резултате, објашњавајући покретаче перформанси и све трендове или неизвесности који би могли утицати на будуће резултате.

3.2.1 Садржај и структура извештаја Форма 10-K

Форма 10-K је подељена на четири главна дела, при чему сваки део садржи неколико ставки како је прописано регулативом SEC-а. Укупно, постоји 15 нумерисаних ставки које морају бити обухваћене у 10-K. У наставку је преглед ових делова и информација које сваки садржи:

Део I – Преглед пословања и ризика

- **Ставка 1. Пословање (енг. *Item 1. Business*):** опис операција, главни производи/услуге, зависна друштва, тржишта, конкуренција, регулатива, сезоналност.
- **Ставка 1А. Фактори ризика (енг. *Item 1A. Risk Factors*):** најзначајнији ризици по компанију/хартије; набројани по значају.
- **Ставка 1Б. Нерешени коментари особља (енг. *Item 1B. Unresolved Staff Comments*):** материјални нерешени SEC коментари (ако постоје).
- **Ставка 2. Непокретности (енг. *Item 2. Properties*):** значајна физичка имовина (погони, капацитети, рудници, канцеларије, некретнине).
- **Ставка 3. Судски спорови (енг. *Item 3. Legal Proceedings*):** нерутинске парнице/регулаторни поступци.
- **Ставка 4. Обелодањивања о безбедности у рудницима (енг. *Item 4. Mine Safety Disclosures*):** често „резервисано“ (без садржаја).

Део II – Финансијске информације и резултати

- **Ставка 5. Тржиште обичних акција и питања акционара (енг. *Item 5*):** берзе, број акционара, политика дивиденди, откупи/емисије.
- **Ставка 6. Одабрани финансијски подаци (енг. *Item 6. Selected Financial Data*):** кључни показатељи (обично 5 година) у сажетку.
- **Ставка 7. MD&A (енг. *Item 7. Management's Discussion and Analysis*):** анализа стања/резултата, ликвидност, ресурси, трендови/неизвесности, кључне процене.
- **Ставка 7А. Тржишни ризик (енг. *Item 7A. Quantitative and Qualitative Disclosures About Market Risk*):** изложености (каматни, девизни, робни, цена капитала) и управљање/хеџинг.
- **Ставка 8. Финансијски извештаји и додатни подаци (енг. *Item 8*):** аудитирани FS (биланс стања, успеха, токови готовине, капитал) + напомене + мишљење ревизора.
- **Ставка 9. Промене и неслагања са рачуновођама (енг. *Item 9*):** промена ревизора и материјална неслагања (ако их је било).
- **Ставка 9А. Контроле и процедуре (енг. *Item 9A. Controls and Procedures*):** ефикасност контроле обелодањивања и ИКФИ; SOX 404/атестација.
- **Ставка 9Б. Остале информације (енг. *Item 9B. Other Information*):** информације које су требале у Форми 8-К у Q4, а нису објављене.

Део III – Руководство и управљање

- **Ставка 10. Директори, извршни руководиоци и корпоративно управљање (енг. *Item 10*):** биографије, кодекс етике, структура одбора/чланства (често упућивање на прокси).
- **Ставка 11. Накнаде извршних руководилаца (енг. *Item 11. Executive Compensation*):** плате, бонуси, акцијске награде, политике програма.
- **Ставка 12. Власништво и питања акционара (енг. *Item 12. Security Ownership*):** власништво >5%, руководиоци/директори; планови капиталних компензација.
- **Ставка 13. Повезана лица и независност директора (енг. *Item 13. Certain Relationships*):** материјалне трансакције са инсајдерима; независност директора.
- **Ставка 14. Накнаде и услуге главног рачуновође (енг. *Item 14. Principal Accountant Fees and Services*):** накнаде ревизорској фирми по врстама услуга.

Део IV – Прилози и финансијски распореди

- **Ставка 15. Прилози, финансијски распореди (енг. *Item 15. Exhibits, Financial Statement Schedules*):** списак свих прилога/распореди (оснивачки акти, статут, значајни уговори, списак зависних, сертификати CEO/CFO — Exhibit 31/32); приступ преко EDGAR-а.

Сваки од ових делова и ставки организован је на конзистентан начин за све компаније, што олакшава навигацију кроз 10-K када се упознате са његовом структуром.

3.3 Скуп података за тестирање - FinanceBench

FinanceBench је референтни тест за одговарање на финансијска питања. Обухвата укупно 10.231 пар питања и одговора о јавним компанијама у САД. Питања су утемељена на стварним корпоративним извештајима из EDGAR-а описаним у секцији 3. Укупно, скуп података покрива 40 компанија из САД у различитим индустријским секторима. Свако питање прати верификован одговор и подржавајући исечак доказа који оправдава одговор. Лабелари и финансијски стручњаци, осигурали су да свако питање буде јасно и једноставно за одговор на основу поднесака, тако да бенчмарк поставља минимални стандард перформанси за тачност модела. Табела 3.1 сумира кључне карактеристике скупа података FinanceBench [20].

3.3.1 Типови питања и композиција

Питања у FinanceBench су категоризована у три групе које одражавају начин на који су генерисана и вештине потребне за одговор:

1. **Доменски релевантна питања:** Фиксни скуп од 25 питања која су широко примењива у анализи било које јавне компаније. Она укључују питања које би поставио финансијски аналитичар, као што су да ли је компанија исплатила дивиденду у последњој години или да ли су оперативне марже остале стабилне током времена.
2. **Ново-генерисана питања:** Ово су оригинална питања која су писали финансијски аналитичари, специфична за контекст сваке компаније, садржај извештаја и индустрију. Нова питања покривају разнолике теме (нпр. пословну стратегију компаније, значајне догађаје или необичне ставке), и формулисана су на различите начине да имитирају упите из стварне праксе. Овај подскуп је примењен на 37 компанија, при чему свака има приближно између 15 и 80 прилагођених питања (просечно 36), укупно 1.323 П-О инстанце.

Карактеристика	Опис
Укупно парова П-О (QA)	10.231 питање о јавним компанијама, свако са златним одговором и пратећим доказом [20].
Обухваћене компаније	40 јавно тргованих компанија (САД), у више индустријских сектора (ГИКС — енг. <i>Global Industry Classification Standard</i> , GICS).
Изворни документи	361 финансијски извештај (нпр. 10-K, 10-Q, 8-K, транскрипти позива о заради) из периода 2015–2023.
Подскуп отвореног кода	150 П-О инстанци (евалуациони узорак) јавно објављених са анотацијама.
Поља по уносу	Питање (финансијски упит), Одговор (анотирани тачан одговор), Доказ (одломак из поднеска компаније са референтном страницом), Образложење (опционално објашњење начина закључивања).
Категорије питања	3 типа: Доменски релевантна (енг. <i>Domain-Relevant</i> ; општа аналитичка питања), Ново-генерисана (енг. <i>Novel-Generated</i> ; експертски креирана, специфична за компанију), Метрички генерисана (енг. <i>Metrics-Generated</i> ; питања о финансијским метрикама).
Потребно расуђивање	Означено типом расуђивања: ~28% чиста информациона екстракција, 66% укључује нумеричке прорачуне, 6% логичко/аналитичко расуђивање.

Табела 3.1: Карактеристике скупа података FinanceBench

3. Програмски генерисана питања: Убедљиво највећи део чине питања аутоматски изведена из финансијских метрика. Анотатори су најпре извукли ~18 фундаменталних финансијских метрика (нпр. приход, нето добит, различите билансне и новчане ставке) из извештаја сваке компаније током 8 година (2015–2022). Полазећи од њих, скрипта је генерисала бројна питања о базним метрикама и различитим изведеним метрикама рачунатим из њих. На пример, шаблони би формирали питања као што су „Колика је бруто маржа компаније X у 2021?“ или „Који је однос амортизације (из извештаја о токовима готовине) према укупном приходу за 2021?“, где се одговор може израчунати из пријављених бројки. Нека од ових питања су чисто екстрактивна (траже једну наведену цифру), док друга подразумевају вишестепену аритметику или комбиновање података из више извештаја [20]. Метричка генерација је примењена на 32 компаније, производећи између 135 и 348 питања по компанији (≈ 249 у просеку), укупно 7.983 пара [20]. Ова категорија тестира способност модела да спроведе нумеричко резонување.

LLM базирани агент: основни модел и имплементација

4.1 Основни модел

У оквиру развоја агента заснованог на великим језичким моделима (енг. *Large Language Model* - LLM), обављена је свеобухватна анализа доступних модела. Разматрају се водећи LLM модели у рангу GPT-4, укључујући OpenAI GPT-4, Anthropic Claude 3.5 Sonnet, Google Gemini (раније PaLM 2), као и отворени модели попут величини (број параметара), дужини контекстуалног прозора, доступности API и цени, али што је најважније, и њиховој способности да обрашкују интеграцију са спољним алатима. Да би модел ефикасно радио у финансијском агентском окружењу, кључне су му интеграције (енг. *function calling*). Наредну ћемо да изаберемо OpenAI GPT-4, о чему и табела испод пружа све релевантне карактеристике, табела испод пружа све релевантне моделе:

Модел	Параметри	Контекст	Доступност/Цена	Цена (по 1к токена)	Подршка за алате
OpenAI GPT-4	~1.7 трилиона (процењено) [1] [2]	8k-32k (до новијих верзија) [1] [2]	Комерцијални API (OpenAI)	улаз, \$0.06 излаз [3]	Да - напредна функција позива (енг. <i>function calling</i>) [4]
Anthropic Claude 3.5	(није јавно објављено; ≈100Б)	100k токена [5]	Комерцијални API (Anthropic)	улаз, \$0.011 излаз \$0.033 [5]	Делимично - нема нативну функцију, али се користе преко инструкција [6]
DeepSeek LLM	67B (MoE, 37B активно) [7]	128k токена [7]	Отворен код (локално или доступан за преузимање) [8]	Н/Д (само трошак хардвера; ~95% GPT-4 по токенску) [9]	Не - потребна спољна оркестрација [8] (није утренирано)
Meta LLaMA 2	70 милијарди [10]	4k токена (стандардно) [11]	Отворен код (локално или хостовање)	Н/Д за домаћу инфраструктуру	Не - потребна спољна оркестрација и није утренирано [12]

Табела 4.1: Поређење LLM модела релевантних за финансијског агента

Литература

- [1] K. Rocha *et al.*, “Discovering the sentiment in finance’s unstructured data,” 2021.
- [2] Paro AI, “The strategic benefits of NLP in finance,” 2023.
- [3] Z. Yang *et al.*, “Evaluating LLMs in financial NLP: A comparative study on financial report analysis,” 2025.
- [4] “Artificial neuron,” Aug. 2023. Page Version ID: 1170144985.
- [5] Y. Ioannou, *Structural Priors in Deep Neural Networks*. PhD thesis, Sept. 2017.
- [6] I. Anwar and N. Ul Islam, “Learned Features are Better for Ethnicity Classification,” *Cybernetics and Information Technologies*, vol. 17, Sept. 2017.
- [7] “Artificial neural network,” Sept. 2023. Page Version ID: 1175471829.
- [8] P. Gage, “A new algorithm for data compression,” *C Users Journal*, vol. 12, no. 2, pp. 24–35, 1994.
- [9] R. Sennrich, B. Haddow, and A. Birch, “Neural machine translation of rare words with subword units,” in *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers)*, pp. 1715–1725, Association for Computational Linguistics, 2016.
- [10] A. Vaswani, N. Shazeer, N. Parmar, J. Uszkoreit, L. Jones, A. N. Gomez, L. Kaiser, and I. Polosukhin, “Attention is all you need,” in *Advances in Neural Information Processing Systems 30*, pp. 5998–6008, Curran Associates, Inc., 2017.
- [11] D. Bahdanau, K. Cho, and Y. Bengio, “Neural machine translation by jointly learning to align and translate,” *arXiv preprint arXiv:1409.0473*, 2015.
- [12] T. B. Brown, B. Mann, N. Ryder, M. Subbiah, J. Kaplan, P. Dhariwal, A. Neelakantan, P. Shyam, G. Sastry, A. Askell, S. Agarwal, A. Herbert-Voss, G. Krueger, T. Henighan, R. Child, A. Ramesh, D. M. Ziegler, J. Wu, C. Winter, C. Hesse, M. Chen, E. Sigler, M. Litwin, S. Gray, B. Chess, J. Clark, C. Berner, S. McCandlish, A. Radford, I. Sutskever, and D. Amodei, “Language models are few-shot learners,” in *Advances in Neural Information Processing Systems 33*, pp. 1877–1901, Curran Associates, Inc., 2020.

- [13] Z. Lu, “Large language models: Development in model scale and challenges,” *Applied and Computational Engineering*, vol. 114, pp. 154–161, 2024.
- [14] K. Martineau, “What’s an LLM context window and why is it getting larger?,” 2024.
- [15] N. F. Liu, K. Lin, J. Hewitt, A. Paranjape, M. Bevilacqua, F. Petroni, and P. Liang, “Lost in the middle: How language models use long contexts,” 2023.
- [16] P. Sahoo, A. K. Singh, S. Saha, V. Jain, S. Mondal, and A. Chadha, “A systematic survey of prompt engineering in large language models: Techniques and applications,” 2025.
- [17] P. Lewis, E. Perez, A. Piktus, F. Petroni, V. Karpukhin, N. Goyal, H. Küttler, M. Lewis, W.-t. Yih, T. Rocktäschel, S. Riedel, and D. Kiela, “Retrieval-augmented generation for knowledge-intensive NLP tasks,” in *Advances in Neural Information Processing Systems* 33, pp. 9459–9474, Curran Associates, Inc., 2020.
- [18] Q. Yang *et al.*, “Dual retrieving and ranking medical LLM with retrieval augmented generation,” *Scientific Reports*, vol. 15, p. 18062, 2025.
- [19] M. Kim, “Large context windows versus RAG,” 2024.
- [20] P. Islam, A. Kannappan, D. Kiela, R. Qian, N. Scherrer, and B. Vidgen, “FinanceBench: A New Benchmark for Financial Question Answering,” 2023. arXiv:2311.11944 [cs].